

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. ecomomy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 5, 2020 | 28.05.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.5.69](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.69)

УДК 338.48

*Л. В. Ярема,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування
України "Бережанський агротехнічний інститут"
ORCID ID: 0000-0003-0987-1227*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

*L. Yarema
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise,
Separated subdivision of NULES of Ukraine «Bereshany Agrotechnical Institute»*

PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM

У статті представлено дослідження сутності сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності.

Досліджено, що розвиток сільського зеленого туризму забезпечує збереження самобутності територій і побуту сільського життя. Вказано на зв'язок розвитку інфраструктури сільських територій, їх благоустрою, з розвитком сфери сільського зеленого туризму.

Виявлено особливості і закономірності розвитку підприємницької діяльності агроосель у системі сільського зеленого туризму. Вказано на залежність продуктивності агроосель від механізму взаємодії складових туристичного ринку, а також, що вони є специфічною, особливою складовою механізму функціонування аграрного сектору економіки загалом.

Виокремлено інноваційну складову багатofункціональності сільського зеленого туризму, яка полягає в постійному використанні власниками агроосель специфічних підходів до управління власним бізнесом та наданні послуг відпочивальникам з урахуванням сучасних вимог і стану розвитку економіки.

Розглянуто інноваційну модель розвитку туристичного підприємництва на основі кластерного підходу, для забезпечення високої конкурентоспроможності на ринку.

The article presents a study of the essence of rural green tourism as a type of business activity.

The development of rural green tourism ensures the preservation of the identity of the territories and the life of rural life. The connection between the development of rural infrastructure, landscaping, and the development of rural green tourism is analyzed.

The system of rural green tourism indicates the features and patterns of business development agro-villages. The dependence of the productivity of agro-villages on the mechanism of interaction of the components of the tourist market is indicated. Agro-villages are a specific, special component of the mechanism of functioning of the agricultural sector of the economy.

The economic essence of rural green tourism as a type of entrepreneurial activity allows to interpret it as a scientific concept and give a terminological definition as a type of entrepreneurial

activity to provide leisure services in rural areas using private property of rural residents and local natural, cultural and historical resources.

The process of development of agro-villages as subjects of entrepreneurship in the field of rural green tourism in Ukraine has a number of features and patterns. It is established that it occurs spontaneously and spreads unevenly in rural areas of Ukraine. Agro-villages function and develop effectively in those areas where there are favorable natural and climatic conditions, existing historical and cultural sites and preserved national traditions. The basis for the formation and development of agro-villages is the process of transformation of personal farms into economic units of rural green tourism.

The innovative component of multifunctionality of rural green tourism is highlighted. The essence is the constant use of the owners of agro-villages specific approaches to managing their own business and providing services to vacationers, taking into account modern requirements and the state of economic development.

The innovative model of development of tourist business on the basis of the cluster approach, for maintenance of high competitiveness in the market is considered.

Ключові слова: *сільський туризм; зелений туризм; агрооселі; підприємницька ініціатива; сільська територія; туристичний кластер.*

Keywords: *rural tourism; green tourism; agro-villages; entrepreneurial initiative; rural area; tourist cluster.*

Постановка проблеми

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності має особливе значення для розвитку аграрної економіки держави. Він сприяє прискореному розвитку сільських територій, зростанню рівня добробуту сільського населення, диверсифікує сільськогосподарське виробництво та забезпечує вирішення низки інших завдань. Особливого значення розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму набуває в умовах економічної кризи, оскільки є одним із напрямів зниження безробіття на селі та джерелом додаткових доходів селян. Україна має достатні передумови і можливості для успішного функціонування та розвитку сільського зеленого туризму (природні і кліматичні умови, культурну та історичну спадщину).

Для українського села це ще один спосіб залучення надлишкової робочої сили, яка вивільнилася з сільськогосподарського виробництва. Оскільки, відомо, що малі підприємницькі структури в аграрному секторі економіки України функціонують на принципах самоокупності, самозабезпечення, самостійності у виборі напрямів діяльності і повної відповідальності за результати діяльності. Тому сільський туризм можна вважати одним з перспективних напрямків розвитку підприємництва в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Трактування сільського зеленого туризму як поняття різними науковцями показує широкий спектр думок щодо розуміння змісту цієї дефініції.

Трактування сутності дефініції сільський зелений туризм містяться у працях М. М. Ільчука, В. М. Ісаєнка, І. Г. Костирка, М. М. Костриці, Н. В. Липчук, Н.М. Самолюк, Х. М. Рихлицької та багатьох інших.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою статті є дослідження і узагальнення теоретико-методичних положень сутності сільського зеленого туризму, та виявлення причин і передумов пріоритетності його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оскільки сільський зелений туризм є однією з форм туризму, то відповідно виконує ті ж самі функції, наповнюючи їх новим змістом.

Економічна функція сільського зеленого туризму реалізується в розвитку сільських територій, зниженні рівня безробіття на селі, підвищенні рівня доходу та добробуту сільського населення за рахунок додаткового залучення в економічний оборот сільськогосподарської продукції, яка стала товаром.

Беззаперечною є думка про те, що сільський зелений туризм виконує рекреаційну функцію. Вона підтверджується тим, що агрооселі розташовані передусім у місцях з чудовими природними ландшафтами з чистим повітрям, у лісистій місцевості, що в сукупності сприяє оздоровленню туристів [1]. У процесі функціонування агрооселі використовуються екологічно придатні території, тут інтереси власників агроосель та відпочивальників збігаються.

Виховна, культурна та соціальна функції сільського зеленого туризму є спорідненими і, на наш погляд, забезпечують однакові цілі та шляхи їхнього досягнення, наповнюючись змістом залежно від культурного, освітньо-кваліфікаційного, а також ментального рівня розвитку суспільства. Важко виокремити вплив виховної чи культурної функції, тому пропонуємо об'єднати їх в єдину та узагальнити із соціальною функцією [2].

Сільський зелений туризм передбачає не лише отримання місця ночівлі в агрооселі, а за потреби й транспортне, медичне та розважальне обслуговування. Це і забезпечує реалізацію соціальної функції і є важливою змістовною компонентою в процесі його розвитку.

Сільський зелений туризм містить і комунікативно-інформаційний аспект, сприяючи розширенню кола спілкування, формуванню та розвитку соціально-культурних зв'язків, обміну досвідом, відродженню промислів і традицій українського народу, формуванню бережливого ставлення до використання природно- рекреаційних ресурсів тощо [3].

Хоча, сільський зелений туризм зумовлює розвиток інфраструктури сільських територій, їх благоустрій, є групи споживачів, які навпаки, свідомо намагаються уникати "цивілізаційних умов", обирають місце відпочинку там, де ще збережено самотність територій і побуту сільського життя. Отже, можливості для розвитку сільського зеленого туризму є у всіх сільських територій, а ефективність цього процесу не завжди залежить від розвитку інфраструктури.

Варто окремо вказати на інноваційну складову багатофункціональності сільського зеленого туризму, яка полягає в постійному використанні власниками агроосель специфічних підходів до управління власним бізнесом та наданні послуг відпочивальникам з урахуванням сучасних вимог і стану розвитку економіки.

Основна відмінність сільського зеленого туризму від звичайного, полягає в тому, що туристичні послуги надають особи, які мають інший фах (сільськогосподарські робітники, працівники сфери освіти) та надають ці послуги в сільській місцевості [4].

Основна послуга сільського зеленого туризму - це не просто надання туристам тимчасового проживання, а формування комплексного обслуговування відпочивальників - проживання, харчування та дозвілля. Центральною фігурою в організації відпочинку виступає сільська родина, яка проживає в селі, здійснює основну діяльність, пов'язану з веденням особистого селянського господарства, та побічну - з використанням майна цього господарства для надання відповідних послуг у сфері сільського зеленого туризму. Члени сільських родин, готуючись до прийому гостей, поповнюють свої знання з ведення домашнього господарства, санітарії, кулінарії тощо[5]. Це означає фактично трансформацію сільських жителів у більш кваліфіковану робочу силу і зростання якості людського капіталу села.

У сфері сільського зеленого туризму як виду господарської діяльності є ще одна характерна якість, яка зумовлена природою та сутністю послуги. Туристичні послуги, як і будь-які інші послуги, у значній частині своїх споживчих якостей є нематеріальні, невідчутні, наповнені естетичним сприйняттям навколишнього середовища. Цим вони відрізняються від товарів та інших матеріальних благ.

Діяльність агрооселі як суб'єкта підприємництва в системі сільського зеленого туризму залежить від механізму взаємодії складових туристичного ринку, а також є специфічною, особливою складовою механізму функціонування аграрного сектору економіки загалом.

Агрооселя є водночас суб'єктом підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму та власним будинком селянина, який використовується ним для особистого проживання та членів його сім'ї, а також для надання його в користування (ночівлі) туристам в умовах участі у відносинах у сфері сільського зеленого туризму.

Специфічною одиницею туристичного продукту у сфері сільського зеленого туризму є послуга агрооселі. Комплекс послуг, що надаються відпочивальникам, складається з послуг проживання, обслуговування, харчування, транспортного та інформаційного забезпечення. Сільський зелений туризм є дієвим чинником розвитку сільських територій, сприяє диверсифікації сільськогосподарського виробництва і відродженню села.

Підприємницька діяльність у сфері сільського зеленого туризму здійснюється на ринкових засадах під впливом низки чинників зовнішнього та внутрішнього характеру, а саме: екологічних, соціоекономічних, політичних, психологічних - і сприяє розвитку сільських територій.

Перспективи розвитку сільського зеленого туризму формуються і завдяки реалізації заходів з поліпшення благоустрою сільських садиб, вулиць, у цілому сіл; розвитку соціальної інфраструктури. Звичайно, на перших порах приймання та обслуговування відпочивальників відбувається на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з надходженням певних коштів від цієї діяльності ті, хто нею займаються, починають робити вкладення у покращання побутового облаштування житла, вулиць; об'єднаними зусиллями добиваються змін на краще сфери обслуговування. Усе це не тільки сприяє розвитку села, а й, матеріалізуючи організаційні зусилля і фінансові ресурси сільських жителів та сільської громади, надає процесам незворотного характеру, що є додатковим стимулом для прийняття перспективних рішень щодо стратегії розвитку особистих селянських господарств і перетворення їх на агрооселі.

Суттєву роль відіграє розвиток сільського зеленого туризму у підвищенні культурно-освітнього рівня сільського населення. Готуючись приймати і обслуговувати відпочивальників, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їх кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства і підтримувати зв'язки з метою формування сталого контингенту потенційних споживачів туристичних послуг. Таким чином, комунікативність стає атрибутом нової якості людського капіталу, що формується в домогосподарстві, залученому у сферу надання послуг, та одночасно є сталим чинником для перспективи розвитку.

Пропозиції і вимоги відвідувачів щодо умов проживання часто реалізуються у реконструкції чи розширенні житлових приміщень, кращому їх пристосуванні та облаштуванні під потреби туристів, що покращує споживчі якості житлового фонду та розширює перспективи домогосподарств щодо їх діяльності як суб'єктів туристичного ринку.

Можна зробити висновок, що перспектива розвитку сільського зеленого туризму зумовлена процесами, що відбуваються в сільських домогосподарствах, через трансформацію обмежених ресурсів, якими вони володіють (земля, майно, праця), шляхом нарощення їх споживчих якостей.

Диверсифікація туристичної діяльності є необхідною умовою розвитку туризму на перспективу. Сільський зелений туризм - це не лише споглядання мальовничих пейзажів. Мешканці великих міст їдуть на село, щоб відпочити від цивілізації та навчитися різноманітних ремесел, адже господарі часто пропонують майстер-класи з гончарства, бджолярства, полювання, лозоплетіння тощо. Цей вид туризму представляє національний колорит, який міг би стати приманкою для закордонних відпочивальників, але іноземна клієнтура становить поки що не більше ніж 20%, адже якість послуг в Україні значно нижча від європейської [5].

Процес розвитку сільського зеленого туризму демонструє свою двовекторність. Формування сільського зеленого туризму характеризується широким залученням особистих селянських господарств до надання ними послуг з проживання та харчування, водночас цей процес набуває сталого і організованого характеру і все більше здійснюється на базі агроосель, що утворилися з числа найбільш результативних в економічному аспекті особистих селянських господарств. Їх успішна організаційно-економічна трансформація та інституціоналізація статусу у суб'єкти ринкового характеру (фізичні особи-підприємці) дозволяє прогнозувати ймовірний напрям розвитку цього процесу, його зміст і характер, а отже, і можливості для впливу на його організаційний перебіг.

Обидва напрями розвитку сільського зеленого туризму - у рамках особистих селянських господарств і на основі агроосель (у їх різних організаційно-правових формах) - можуть відбуватися за однієї ключової умови - наявності підприємницької ініціативи їх власників. Процес активізації підприємницької ініціативи як чинника цього процесу має свої особливості залежно від суб'єктності задіяних у процес домогосподарств. Якщо це відбувається в рамках особистих селянських господарств, то цей напрям розвитку може бути більш масовим за масштабами, але менш ефективним за економічними результатами, займаючи певну частку в доходах особистих селянських господарств.

Другий напрям розвитку сільського зеленого туризму на основі створення агроосель є, як показують розрахунки, ефективнішим за результатами, і механізми сприяння його розвитку є предметом більш детального нашого дослідження.

Успішний розвиток аграрного сектору економіки неможливий без розвитку села. Сільськогосподарське виробництво і сільські території є елементами, що утворюють єдиний економічний простір, у межах якого функціонує аграрна сфера. Сучасні технології виробництва та інновації в його організації змінюють структуру ресурсного потенціалу і співвідношення між факторами виробництва, наслідком чого є істотне зменшення потреби виробництва у людських ресурсах і вивільнення робочої сили. Це є передумовою диверсифікації виробництва та організаційної перебудови всієї економічної діяльності. Вивільнений людський капітал перетворюється на ресурс для самозайнятості та формує потенціал для розгортання підприємницької діяльності на селі, який часто реалізується у формі сільського зеленого туризму.

Сільським зеленим туризмом є невід'ємною складовою програм комплексного соціально-економічного розвитку села. Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально- економічних проблем сучасного села.

Туристичний потенціал сам по собі не є чинником розвитку, якщо його ефективно не задіяти. Виходячи зі стратегічного аналізу туристичної галузі регіону, можна визначити точки прикладання зусиль у цій сфері, які можуть сприяти підвищенню ефективності галузі. Це стосується таких чинників, як розвиток мережі туристично-інформаційних центрів, поліпшення координації діяльності туристичних агентів, розвиток туристичних маршрутів і шляхів тощо.

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності перебуває на стадії становлення, що закономірно породжує проблеми у сфері його інституціоналізації та державного регулювання. Вирішення проблем вимагає адекватних заходів, що сприятимуть інтенсифікації процесу його становлення та розширенню масштабів локалізації. Досягти цього можна на основі застосування кластерного підходу.

Тому забезпечення сприятливих умов для організації туристичної діяльності у всіх її проявах, зокрема у сфері сільського зеленого туризму, є важливим з позицій сільського розвитку як суспільно-економічного процесу.

Інституційне середовище функціонування сільського зеленого туризму в Україні перебуває на стадії формування, тому потребує аналізу та конкретизації пропозицій задля запровадження ефективних важелів впливу на ефективність усього процесу.

Основними учасниками ринку, що вже пропонують або потенційно можуть пропонувати послуги сільського зеленого туризму, є домогосподарства (особисті селянські господарства) і агрооселі (фізичні- особисті- підприємці), то для перших економічним результатом є зростання доходу від додаткової реалізації сільськогосподарської продукції на місці та від оренди майна, що перед цим була епізодичною і може бути постійною. Для агроосель результатом є приріст підприємницького доходу, що охоплює, крім доходів від використання майна, приріст доданої вартості від використання сільськогосподарської продукції для потреб

клієнтів агрооселі, інших додаткових видів послуг на постійній основі.

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму на території Бережанського району має потенційні можливості розвитку шляхом залучення капіталу селян у вигляді власного будинку, землі (присадибної ділянки) та людського капіталу (членів сімей в умовах ведення особистих селянських господарств та найманих працівників у разі функціонування агрооселі).

Інноваційним вирішенням цієї проблеми є створення туристичних кластерів, які характеризуються як сконцентрована на певній території група взаємопов'язаних підприємств і структур туристичної індустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорт, зв'язку, охорони здоров'я тощо) та взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, при створенні комплексного туристичного продукту території загалом, та продукту сільського зеленого туризму, зокрема.

Туристичний кластер - це відносно компактна територія зростання туристської індустрії, що характеризується певною туристською спеціалізацією[6]. Для регіону це, зокрема, культурна та етнографічна привабливість. При цьому особливо важливою є атрактивна (приваблива) складова майбутнього кластера, що відображена у культурній самобутності та менталітеті жителів цього регіону.

Важливою передумовою й елементом потенціалу туристичного кластера є транспортні комунікації в місці його локалізації, а також зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) відносно головних цільових ринків. В районі функціонує розвинута система пасажирських автобусних перевезень. Важливим фактором розвитку туристичної дестинації є її доступність не лише з точки зору географічного розташування, а й з точки зору наявності прямих сполучень та вартості проїзду.

В регіоні наявні всі основні види зв'язку, які можуть використовуватись туристами: поштовий, телеграфний, міський та сільський телефонний, телефонний міжміський та міжнародний, спеціальний зв'язок, прийом та передача телевізійних та радіопрограм, радіозв'язок, супутниковий, комп'ютерний, мобільний зв'язок.

На формування кластера туризму потрібно 2-3 роки. У сучасних умовах формування таких кластерів виправдане та доцільне. Перевага й інноваційність розвитку сільського зеленого туризму на основі кластерного підходу полягають у тому, що він надає великої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Сьогодні кластеризація є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії тиску глобальної конкуренції з боку монопольних корпорацій.

Істотною перевагою в діяльності туристичних кластерів є створення кращих умов для забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку, тому кластерний розвиток туристичних дестинацій як окремих регіонів країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери являють собою таку комбінацію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших.

Зацікавленість більшості країн у створенні кластерів зумовлена передусім двома причинами: по-перше, кластери сприяють прискоренню розвитку бізнесу, а по-друге, дають змогу підвищити інтенсивність появи нових підприємств в їх межах. Як свідчить світовий досвід, у тих країнах, де в процесі реалізації кластерної моделі були створені та профінансовані державні програми, економіка відповідних галузей набула набагато більшого розвитку, ніж там, де кластери формувалися лише за рахунок власного потенціалу його учасників. Наприклад, у створенні лісових кластерів у Фінляндії держава відіграла вирішальну роль, забезпечивши їм значні конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Перевагами кластерів над іншими формами економічної організації є мінімізація витрат їх учасників на створення товарів чи послуг завдяки використанню ефекту масштабу, доступу малих та середніх приватних фірм до інновацій, використанню наукових розробок та фінансових ресурсів великих компаній, концентрації зусиль на виготовленні одного виду продукту, що дає змогу раціонально використовувати місцеві ресурси, об'єднати зусилля учасників з різних галузей економіки для створення якісного продукту, поєднання вигод кооперації з конкуренцією тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Дослідження свідчать, що розвиток сільського зеленого туризму може забезпечити прискорення темпів реформування економіки та зміцнення ринкових основ господарювання; збільшення дохідної складової місцевих бюджетів; створення робочих місць та оптимізацію сфери зайнятості; залучення довгострокових інвестицій у високотехнологічні об'єкти дозвілля; поглиблення економічних та гуманітарних зв'язків; збільшення інвестицій, дотацій та інших форм підтримки, обсягів фінансування, призначених для підтримки гуманітарних сфер діяльності; стимулювання попиту на продукцію народних ремесел та художніх промислів; покращення економічних результатів фінансування господарського комплексу регіону та об'єднаних територіальних громад; підвищення ефективності діяльності з організації змістовного дозвілля населення, популяризації національної історико-культурної спадщини тощо; збереження та раціональне використання природних рекреаційних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Література.

1. Литвин І.В., Нек М.О. Проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіоні. Регіональна економіка. 2013. №2. С.81-88.
2. Ільчук М. М. Інноваційно-інвестиційний розвиток підприємств аграрної сфери. Біоресурси і природокористування. 2016. Т. 4, № 1-2. С. 133 - 143.
3. Ісаєнко В. М. Забезпечення якості продукції та послуг в агротуризмі. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. 2017. Вип. 19, № 1. С. 247 - 252.
4. Сердюкова О.М. Сутність сільського зеленого туризму. Економіка та держава. 2014. №3. С.87-90.
5. Петлін І. В. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Західному регіоні України. Вісник Львівського інституту економіки та туризму. 2008. № 3. С. 210–213.
6. Костирко І. Г. Кластерний підхід в розвитку сільського зеленого туризму. Інноваційна економіка. 2015. № 4 (59). С. 159 - 163.

References.

1. Lytvyn I., Nek M.O. (2013), «Problems and prospects of rural green tourism development in the region», Regionalna ekonomika, vol. 2. pp. 81-88.
2. Il'chuk M. (2016), «Innovation and investment development of agricultural enterprises», Bioresursy i pryrodokorystuvannya, vol 4(1-2). pp. 133 - 143.
3. Isayenko V., Babikova K. (2013), «Ensuring the quality of products and services in agritourism», Problemy racionalnogo vykorystannya socialno-ekonomichnogo ta pryrodno-resursnogo potencialu regionu: finansova polityka ta investyciyi, vol.19(1). pp. 247 - 252.
4. Serdyukova O. (2014), «The essence of rural green tourism», Ekonomika ta derzhava. vol. 3. pp.87-90.
5. Petlin I. (2008), «Prospects for the development of rural green tourism in the Western region of Ukraine», Visnyk Lvivskogo instytutu ekonomiky ta turyzmu, vol. 3. pp. 210–213.
6. Kostyrko I. (2015) «Cluster approach in the development of rural green tourism», Innovacijna ekonomika, vol. 4 (59). pp. 159 - 163.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2020 р.